tekst en fotografie **ton van den born**

JAN ROTMANS

Jan Rotmans (1961) is volgens astronoom Harry van der Laan in een portret in de Volkskrant een 'profeet die een paradigmaverandering probeert door te voeren: van vastgelopen systemen naar duurzame'. Rotmans studeerde wiskunde in Delft, werkte bij het RIVM en promoveerde in Maastricht. Sinds 2004 is hij hoogleraar Duurzame Transitie en Systeeminnovatie aan de Erasmus Universiteit. In dat jaar richtte hij Drift op (*Dutch research institute for transitions*) en in 2007 actieorganisatie Urgenda. Hij stond vorig jaar op positie 14 van de Duurzame 100 en schreef het boek 'In het oog van de orkaan'.

Jan Rotmans waarschuwt

‘Groen onderwijs is te veel business as usual’

We leven in een overgangsperiode, stelt Jan Rotmans, hoogleraar duurzame transitie en systeeminnovatie aan de Erasmus Universiteit. Er is een radicale hervorming nodig, bijvoorbeeld wat energie betreft, bouw en ook voeding. Maar, zegt hij, het onderwijs is niet toegerust op de kennis en competenties die de boer van de toekomst nodig heeft.

Het gaat niet om een paar aanpassingen in het onderwijs, denkt Jan Rotmans, hoogleraar in Rotterdam, oprichter van actieorganisatie Urgenda en autoriteit op het gebied van transitie en duurzaamheid. “We zijn niet toegerust op de eisen van de maatschappij. Er is een hervorming nodig, vergelijkbaar met die tussen 1860 en 1910, het begin van de modernisering. Zo’n periode is altijd onrustig, want er verandert veel tegelijk en mensen worden bang. Maar iedereen ziet dat het anders moet, ook in voeding en landbouw.”
De economische crisis duurt volgens hem zeker tot 2020. Dan komen de echte crises omdat we vastlopen met natuurlijke hulpbronnen. Dat is volgens Rotmans een zegen voor transitie en een noodzaak voor fundamentele verandering. Hij spreekt erover op de aoc-manifestatie Voorop in de Vergroening, 24 april in Dronten. Ter inspiratie van het groen onderwijs.

Wat is uw boodschap?
“De verandering waar we voor staan, heeft evolutionaire en revolutionaire aspecten. Het revolutionaire is dat je naar een totaal ander type samenleving gaat, het evolutionaire zit in kleinschalige voorbeelden die je al ziet. In mijn boek beschrijf ik de verandering voor vijf velden. Behalve voor energie, bouw, ruimte en zorg ook voor voeding. Kernpunt van die verandering is wat ik noem: vooruit naar vroeger. Of: terug naar de mens zelf. Want veel systemen zijn heel complex geworden, ver van de menselijke beleving.”
“Ik beschrijf in elk domein twee bewegingen. De bestaande orde, die er baat bij heeft die orde te continueren, en de opkomende orde. Bij voeding is de opkomende orde misschien het krachtigst, want er zijn zoveel initiatieven, veel meer dan bij energie, bouw of zorg. Met biologisch voedsel, *fair trade*, stadslandbouw, voeding uit eigen regio. Dat leeft enorm, het is alleen nog niet echt een beweging.”

Wat vindt u van het voedingssysteem zoals Louise Fresco, bijzonder hoogleraar in Wageningen, dat beschrijft in ‘Hamburgers in het Paradijs’?
“Ik ken het boek en ik heb haar hoog zitten, maar ik ben het in bijna alles oneens met wat zij zegt. Ze komt uit de Wageningse school, de bestaande orde, met ook Rudy Rabbinge (hoogleraar duurzame ontwikkeling en systeeminnovatie) en Aalt Dijkhuizen (voorzitter van het bestuur). Ik weet dat er in Wageningen andere scholen zijn, maar die worden vaak weggezet als alternatief, romantici die niet begrijpen hoe de wereld in elkaar zit. Dat kon je lang zeggen, maar de wereld is nu definitief veranderd. De Wageningse school denkt vanuit één paradigma: vooruitgang via technologische innovatie en schaalvergroting. Hun argument is: we moeten nu eenmaal steeds meer mensen voeden.

'Als duurzaamheid niet centraal in de opleiding zit, betekent dat het einde van de boeren in Nederland'

Ze denken puur vanuit kosten-baten, rationalisatie en industrialisatie."
"Het is eigenlijk het gestolde landbouwdenken. Je kunt zeggen: dat heeft ons met de wederopbouw veel goeds gebracht, maar de bijeffecten zijn gigantisch. Klimaatverandering, het nutriëntenprobleem, luchtvervuiling. Die ecologische schade wordt weggezet als tijdelijke probleem: een levensgevaarlijk standpunt. Net als mensen die denken dat de wereld duurzamer wordt door technologie, want zij worden elke keer onaangenaam verrast. Of het nu om kernenergie gaat, schaliegas of genetisch gemodificeerd materiaal."
"Ik begrijp niet waarom er geen opstand losbreekt in Wageningen. Ja, waarschijnlijk omdat er belangen achter zitten. Er zijn heel lang gouden lijntjes geweest tussen ministerie van Landbouw en Wageningen. Er ging een hoop geld naar Wagenings landbouwonderzoek, naar bijvoorbeeld de Alterra's van deze wereld. Nergens zie je die verknoping zo sterk als bij de landbouw."

Wat is de toekomst waarop het groen onderwijs moet rekenen?
"Ik zal een paar richtingen schetsen die ik voorzie voor een boer. Allereerst stadsboeren. Hier in Rotterdam zitten drie ondernemers. Die zeggen: we hebben niet zoveel met biologisch, maar we willen dat voeding uit de regio komt. Landbouw kruipt de stad in en in mijn optiek zijn er over een vijftien jaar honderd, misschien wel duizend stadsboeren. Ook omdat veel mensen willen weten waar hun voedsel vandaan komt, ze willen dat het zuiver is en waarde heeft. Ik heb zelf overigens niet zoveel met voedsel. Ik draag niet mijn hobby's uit, maar ik ben een systeemdenker; dit is wat ik om me heen zie."
"De biologische of duurzame landbouw wordt belangrijker. En een derde trend, misschien wel de meest interessante, is dat de meeste boeren over twintig jaar geen voedsel meer telen, maar bioproducten. Ze functioneren dan in de *biobased economy*. Ik denk dat boeren, met name in het noorden van het land, meer gaan samenwerken met chemici en dat hun bioproducten, bijvoorbeeld hennep, lupine of zeewier, gebruikt worden in de chemische industrie. Je kan zelfs huizen bouwen van bioproducten."

Wat moet het groen onderwijs mbo-leerlingen dan meegeven?
"Waar jullie les in geven is nog te veel *business as usual*. Want een boer moet samenwerken met bijvoorbeeld een chemisch technoloog. Hij moet straks functioneren in de *biobased economy*. Dat vraagt nu pionieren."
"Voor mij zou duurzaamheid in alles centraal staan. Ik ken dit onderwijs niet van binnenuit, maar ik kan me niet voorstellen dat het er zo in zit. Elke boer die duurzaamheid niet centraal zet, bestaat over vijftien jaar niet meer. Dat zeggen ze overigens ook bij bedrijven zoals Unilever. Waarom? Omdat de klant dat wil. De klant stelt hogere eisen aan de boer dan aan zichzelf. Dat zie je in elke sector, ook in de bouw of de energie. Die zijn allemaal razendsnel aan het omvormen naar duurzaamheid. Consumenten zijn veel dwingender dan de politiek. Als die duurzaamheid straks niet in de opleiding zit, of heel vrijblijvend, betekent dat het einde van de boeren in Nederland. Dan breng je je eigen opleiding om zeep. Zo stellig wil ik het wel brengen. Ben je als opleiding niet voorbereid op de situatie van over tien of twintig jaar, dan lever je geen goede studenten af. Kruip als opleider eens in de huid van die toekomstige boer in die biobased context, en bedenk wat nodig is om leerlingen voor te bereiden. Ik wil dan niet zomaar een paar vakjes toevoegen, maar radicale innovatie."
"Consumenten staan aan het stuur, veel meer dan vroeger. Over een aantal jaren is de hele huisvoorraad van Albert Heijn duurzaam en dan volgen ook de andere supermarkten. Dan kun je niet als opleiding zeggen: 'je hebt twee mogelijkheden: gangbaar en duurzaam, we willen je niets opleggen, kies maar."

Wordt uw boodschap gehoord?
"Ik heb niet te klagen, maar ik roep het al twintig jaar. Deze tijden geven me gelijk. Maar als ik mijn verhaal houd, krijg ik grofweg twee reacties. Mensen worden boos of zeggen, ja, inderdaad. Dan krijg je meestal een soort polderoverleg over wat te doen. Er komen wat aanpassingen en een tijdje later kom ik weer terug. De urgentie wordt opnieuw gevoeld en er komen weer aanpassingen. We zijn in Nederland, met die overlegstructuur, blijkbaar niet zo geschikt voor radicale hervormingen. Maar goed, dan weet ik dat ik nog zeker dertig jaar werk heb."
"Ja, er komt meer werkloosheid en armoede, je krijgt misschien wel sociale opstanden, een voorbode van revolutie. Het zal niet makkelijk worden, maar ik ben ook optimistisch. Het leidt tot een gedragsverandering; de mens heeft toch continu prikkels nodig om tot die verandering te komen." ■

Kijk voor links bij dit interview op www.groenonderwijs.nl > vakblad editie 4